

MANGA TOTOL

Maranao

Manga Totol

Stories

by
Aida Gauraki

SUMNER INSTITUTE OF LINGUISTICS-Philippines
1975

PREFACE

This book was written during a writers' workshop sponsored by the Summer Institute of Linguistics, November and December, 1974 at Bagabag, Nueva Viscaya.

The book is a collection of Maranao stories. It is written in the vernacular in order to help speakers of Madrasa learn to read and write. It will be especially useful as supplementary reading for adults in adult education classes.

I would like to express appreciation to the staff of the writers' workshop and to Mr. Robert Ward who checked the spelling and to Lansalan College who funded the publication of this book.

Aida Gauraki

FCPEUCRD

Some of the glory of the Philippines lies in the beautiful variety of people and languages within its coasts. It is to the great credit of the national leadership over the years that no attempt has been made to destroy this national heritage. The goal has been instead to preserve its integrity and dignity while building on this strong foundation a lasting super-structure of national language and culture.

The present book is one of many designed for this purpose. It recognizes the pedagogical importance of dividing literacy and second-language learning into two steps-- literacy being the first. When a student has learned to read the language he understands best, the resulting satisfaction in this accomplishment gives the drive and confidence he needs to learn the national language. His ability to read, furthermore, is the indispensable tool for the study this program will require.

The Department of Education and Culture of the Philippines is proud to present this latest volume in a nationwide series designed to teach the national language through literacy in the vernacular. It will strengthen both the parts of the nation and the whole.

JUAN L. MANUEL
Secretary

FOREWORD

One of the noble aims of Education is to equip every citizen to participate meaningfully in his society and to share in shaping the destiny of his country. Providing literacy instruction in each man's vernacular is a basic step in realizing this goal. To promote this purpose the Summer Institute of Linguistics works in agreement with and under the auspices of the Department of Education and Culture in the preparation of instructional and supplementary reading materials for the various Cultural Minorities of our country.

The Bureau of Public Schools takes pleasure, therefore, in presenting this volume of literacy materials which is part of its lists of approved supplementary reading materials prepared for use by the Public School in the areas using the vernacular of these materials.

LICERIA EPILLANTES SORIANO
Director of Public Schools

TABLE OF CONTENTS

Page

Fatihah	1
Asalato - asalato	4
Magnolia	6
Mayao a Bayaba	11
Maloya a Loya	14
Lokus a Lana ago si Lokus a Pabay	16
Si Lapia a Palowa ago si Parata a Ealowa	23

"Fatimah"

Sii kon ko isa a bario na adun a pagampaganai ron a biangon a madrasa. Sabap sa sii sangkoto a bario na dioto pun ka

kabangonan sa madrasa, na miakadakudakul a somiyimbakon.

Kadakulan on na da dun a katawan ian.

Sabap roo na so ostad na di nian katawan o andamanaya i kapupoon ian mangundao. Miapamikir ian a daan ian a tupungan so langon a morit ian o pumakabatia. Sa okit anan na ron ian kutokawan o matao siran matia o di.

Kagiya maoto na so kiatimo o manga morit ian a mamakaontod siran na tig ian:

"Antawaa rukano i makabatia ko 'Fatihah'."

"Si ostad si Malano," tig o isa ko manga morit.

"Nnakon Malano a batiaa ngka so 'Fatihah'," a tig angkoto a ostad.

Sabap sa si Malano na kuya oba nian isuan o antonaa i 'Fatihah' na ba dun mipiapia ka mbatiaan ian so 'Fatihah'. Inokab ian dun so akipakipan ian na miangadi. Sa da nian pun kapangadi na so manga morit na man siran dun a punayao sa riski a poon sa langit a da dun a turoon iran.

Mimbismillah dun mambo si Malano na biatiya ian dun so 'Fatihah'.

"Fatihah... Fatihah...."

Aya minisambi a langon o manga morit na miakatukao kukal.
Apia so ostad na miakakula ka da makatigur.

Si Malano na sabap ko di nian katawan i ipusinga o manga
morit na miogop mambo kula. Pusinga, pusinga siran taman sa di
siran dun pukasinga.

Asalato-asalato

Sii kon ko miangaona a alongan na sii ko isa a masgit na miakadekudakul a tao ron ka pukotuba siran. Sabap sa kagia dioto bo i marani malo ko madakul a walay ron na miapunopuno ka apia sa lio na kiadarpaan o manga tao. Sa masa oto mambo na kiapantagan a so kaoopakatan a olama sa ingud oto na ndodoo. Kagia maoto na kiaopakatan ko manga dato a sukanian i pukakamatun.

Kagia matungkadun a palaya mialimod so tao a makapamagabdas na tominindug dun angkoto a olama ka kumat. Ogaid na sabap sa so manga dato ago so manga bai na di siran makapukukailaya igira a moontod siran ka kagia rurundingun so pagulutan iran na di katawan a olama oto i tanto a kadakul o tao.

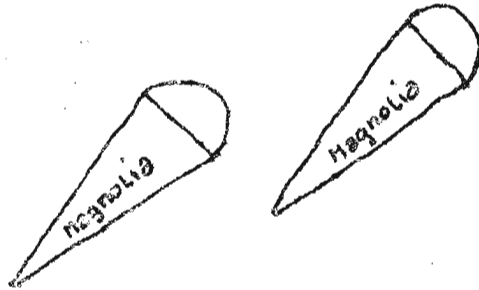
Kagia makatindug a mailai nian so kadakudakul o tao na miamumusa. Ogaid na man ian dun a di katawan ka kuya o ba nian mbinaan so madakul a tao.

Piokas ian dun sa olo nian so mosala nian ka magpoon somalawat.

"Pumliin....Pumliin...Pumliin...." ("Pumliin")

Aya minisambi a lagid o mias sogat a ispir a solud a masgit sa kiapakatukao kukala o madakul a tao:

Miririga so olama sabap sa kiaya ian ago kiapamumusa nian o ino pumaninga so madakul a tao. So mambo so madakul a tao na lagid o inirapunut a kalilang kagia mailai ran a kiapuririga ago kiapakapoti angkoto a olama taros a lominio dun ka mialing. Kagia bo a makaoma sa walai i kiatanodi nian o antonaa i miaturo ian.

Magnolia

Adun kon a doa katao a muranao a pulalakao ka puloloba siran sa kukanan iran. Ogaid na kagia dioto bo i kiapakasong iran sa Manila ago di siran pukabatia na di ran katawan o anda siran song. Da bo matui na miailai ran a doa katao a mirikano a somiolud ko isa a tinda.

"Somong ta roo mambo ka ino ron pun somiolud a angkoto a manga mirikano ka adun a kukan on," tig i Somie.

Somiolud siran on na mia-ilai ran so doa katao a mirikano a moontod ko lamisaan a adun a puginomun iran a mabinambinaning ago adun a ipagoobay ran a matas a katia.

"Ah! roo ta mambo komoa sa puginomun iran oto," tig i Usman.

Pungilailai siran na aya bo a miailai ran na matas a katia, ogaid na maitum i solud.

"Ah, kaoto aki!" taros a pituro iran ko tindira. So mambo so tindira na inibugai nian kiran sa pupumumusa ogaid na da dun turo. Miontod so doa katao a muranao ko isa a lamisaan na ininom iran angkoto a sisii ko mala a katia a maitumitum.

"Antona ini a miakatimotimos," tig i Somie.

"Ssh! di kaki dii turo ka ba ka di kuya. Ino irampun puginoma ka pukuinom," ipugutong i Usman ki Somie.

Da puman matui na lominio so doa katao a mirikano na tiondog mambo i Somie ago si Usman. Miailai ran puman a miamasa sa magnolia so doa katao a mirikano na taros a pukun iran.

"Adao! mamasa ta roo mambo ka ba anda mapia i taam," a

tig i Usman ki Somie. Miamasa siran on mambo na taros a kian iran.

"Miakapiapia ki ini i taam. Mamasa ta on sa i otô ta," a tig Somie.

Miamasa siran on taros a tiago i Usman ko bag ian na mialing siran ko kakadunan iran a walai. Kagia maona so ipagoto iran na siongoan i Usman so bag ian ka kowaan ian on so magnolia.

"Adao! Somie, ba ngka ki kian so magnolia saya."

"Da akun aki makan."

"Si anda miatago a da sii. Ilaya ngka man."

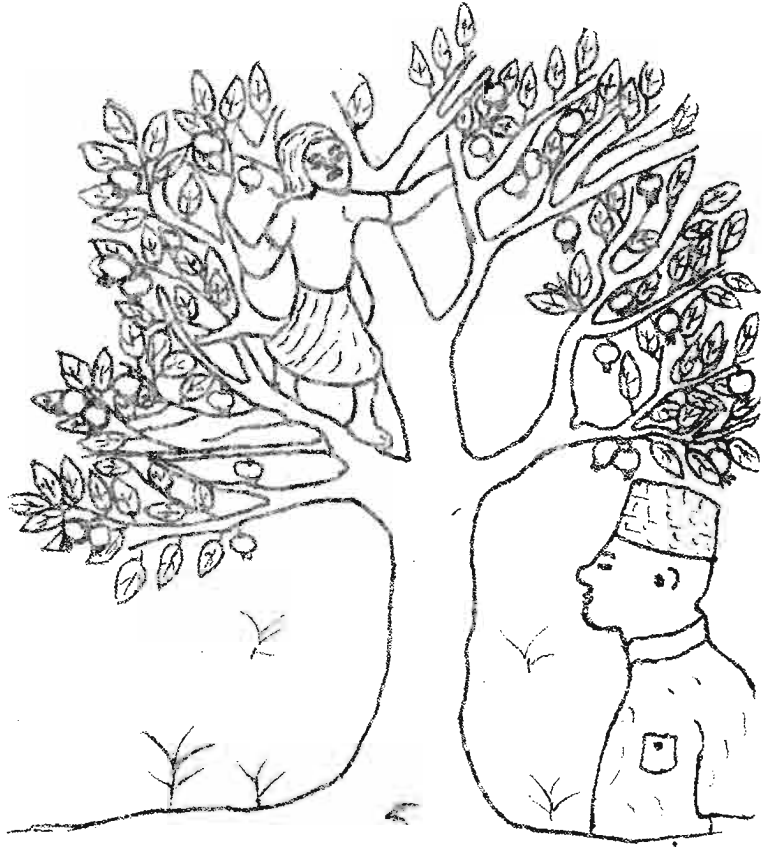
Mialalago si Somie ka pagilain ian o ba bunar na si mambo si Usman na binibit ian so bag ian ka ipagaping ian ki Somie. Kagia ikolat ian so bag na minipuigo ian so ig ko bag.

"Miatai ka ki, Somie, ino ako ngka pun ai piriki sa ig. Kagia miakan ka so magnolia na puigoan ako ngka pun!

Miamumusa si Somie ka da nian katawigi sa ig si Usman.

Sabap sa otug i Usman ki Somie na inipapus ian on so bag na miabasa mambo si Somie. Taros a kiatarusikanon a ngari ian ka kagia makanggaganga ka puturo.

"H'm, lagid oto sa taam so magnolio," taros a kinoa nian so bag na inilai nian sa solud. Miailai nian a so opis o magnolia na ndodoo. Aya minisambi, a miamakakula siran. Apia kagia dii siran puigo na pusinga, pusinga siran.

Mayao a Bayaba

Adun kon a bago a raga a mamamanik ko bayaba ko kilid a ipamutud. Tanto a pukubabaya angkoto a bago a raga ka pupumagidaida sangkoto a poro a bayaba.

Di oto kon i kiapantagan a so dato na pusong sa masgit ka pusumbayang sa lohor. Mianug ian angkoto a pupumagidaida na mialangkao nian so bago a raga sangkoto a bayaba.

"Hai! antonaa angkanan a pusoan ka sa poro anan a bayaba. Ba matui na maolog ka."

"Ino a dato ini apia so pupungoa sa bayaba na kutolik ian. So galubuk ka na aya ngka totolika. Di ako ngka dii pangilabota."

"Isun dun aya a malawanda i lalag a bago a raga."

"Ngkaino ako malawanda. Hm, tanto ai a miakamismis a bayaba. H'm! adao kaoto pun so tanto ron a mala a miakarigariga ka lagid o mariga a lagiawat."

"Man dun a di katawan a bago a raga oto angkoto a dato ka banyan dun bobologun a kapupugidaida ian. "H'm! adao kumbo ako dun wata na da ko dun ai kataami a mamis a bayaba. "Adao, mayao pun."

"Matamataan a malawanda ka a bago a raga. Ngkaino pun mayao i bayaba. Ba initinda?"

"Adao! Ngkaino di mayao Adao! Adao, miyalois ako ron."

"Hey! Panog ka, bago a raga!"

"Ngkaino ako punog. Angganang ta ka ologang ko suka on na malois ka on."

"Ngkaino ako ron kulois. Tupungan ta kon a."

"Apai ako ngka!" tig o bago a raga taros a pusinga sa maito.

Miloloba so bago a raga ko miakalumulumuk ko bayaba na pianabunabunaran ian molog ko mayonuk a putud na piorot mambo a dato oto. Kagia mapupuno a bayanuk na miayop ian.

"Katatan ka tiabang ka, dato!"

Kiatuntungan a dato oto angkoto a bago a raga sa taros a dii kula. "Ngkaino ako ron kulois angkaman ka kuna a ba mayao

ka lagid sa katunggao o ilo.

"Ino ka on da malo is i iniop ka. Ino ngka pun iniop ka mayao. Ba ngka dun turoa a tiaban ka."

"Hai, bago a raga, panokusan sa bayaba anan," tig o dato taros a tomialikod so dato sa lagid o kutotong sa gani nian.

Maloya a Loya

Isa kona alongan na so Putri Bonso ago si Alandag na somiyong siran sa kalasan ka puloloba siran sa kawiaḡan iran. Kagia sii siran song sa kalasan na piyakaonot iran so aso iran. Kagia mibolog siran sa kalasan na badun miyada so aso. Pulolobaan iran na di-iran kutoon. Dabo mathi na mianug iran a punggubo, punggubo so aso ka lagid o rituriton. Miakalagoy a doa oto katao ka pagilain iran o antonaa a pungguboan angkoto a aso.

Kagiya maoma iran na adun a titindugun angkoto a aso a sapoon a loya a miakariga-riga ka sabap sa kagia palaya miamakatoa so onga niyan. Taros a so aso na pupunganganon.

"Ba anda ini kukan ka ino rompun pukun a aso ai ka kukan," tig i Putri bonso.

"Oway, nda. Mangowataon."

Miangoa siranon na kagia kapunudan siranon na mialing siran na initinda i Putri Bonso ko saopaka kodun iyan na inunat iyan ko sesaopak a kanan iran. Kagia mapasad na piakakan iranon so aso

ago so budong ka pagilain iran o ken siranon antawaa kadi. Ogaid na sabap sa kagia putay a ongos so budong ago so aso na komian siranon. Kagia mailay i Potri Bonso ago si Alandag na miyontod siran mambo na komian siranon.

Kagia tanto a maloya na makasasangingi siran a doa katao. Miamanoga a ayog iran, makaambaan siran dun ago piangangatingan siran. Babolabao si Alandag ka dii makakikibiay a modol ian. Kagia mailay i Potri Bonso na kiararangitan ago mikurata a ginawaniar na tominindug.

"Mawatan sa ginawako, Alandag, o ino akongka dii sodia."

"Potri Bonso, ingkaino ko suka dii masodi?"

"Adi imanto na pumbulag ta dun. Inγκaino akongka pundumisun?"

"Matamataan a dako suka midumis."

"Didun, pumbulag ta dun! Mianug ka? Miarasarasay ako ruka na giyai i imblas ka rakun na apia antonao a i puturoon ka na di akongka dun kuakolan," tig i Potri Bonso a taros a punggoraok dun a pupeninimo.

Lokussa Mama ago si Lokus a Babay

Isa kon ko miangaona alongan na adun kon a miskin a kuroma-i a misisiringam o kawasa mangawasa a babay. Gia kon angkaya a misukin a kuroma-i na tanto siran kon a miskin ka o makagabi siran na di siran makapita. Aya bo pun a pukun iran sa oman ikakan na bugas ago manga raon a otan a dia puru-purug iyan ka timos bo a look iyan. Giai si lokus a mama ago si lokus a babay.

Miakaisa kon a pupuninindaan si lokus a babay na miatabo mambo a putinda angkoto a siringan iran a kawasa. Sabap sa kagia tanto siran a maka-pagoobay ka makapundawaga siran sa saluday na mbarumbarungan dun sa solud a walay angkoto a manga misukin so iputinda angkoto a isa a walay. Kagia mabao i lokus a mama angkoto a mbarumbarungan dun na miakasabot.

"Marugun aki angkaya a kamisukin. Kahanda dun ai o Allah!" Sabap sangkoto a pukubao nian na kiaomanan so kaor ian.

"Baka miakaloto?" ini ise ian ki lokus a babay.

"Apai akongka ka di bo mathi. Kataya a giyabo a litha aya."

"Putay ako dun a ongos."

"Anda manaya i sowaanta a aya tadun kiapakapanik a poon sa galubukan. O diabo a kaoontod akun sa walay ka di ako dii makanggalubuk na apia turoon ka a pugoitun akun ruka so kun ka."

Gomianat si lokus a mama ka pigogopan ian si karoma niyan. "Ba anda mapia a koman ta dun ka anta pukubao angkanan a iputinda iran. Lagid tabo o pupukasuda," ipugutongi lokus a mama ki karoma niyan.

Kiabunaran si lokus a babay na minggapaan dun kaan siran makakan. Kagia manat so kun iran na miontod siran ko dapat a marani sa tolang angkoto a siringan iran a kawasa. Tanto siran a mala i miakan sa oras oto ka kagia oman iran inomun so sawao iran na aya pipikirun iran a puginomun iran na sawao a aroan. So timos na pinirito a aroan.

Poon roo na aya dun a putubon iran na igira a pupuninindaan angkoto a siringan iran. Taman sa kagia isa alongan a sisi-i si lokus a mama ago si lokus a babay ko sapadan iran na kiatolongan siran o siringan iran. "Pumuliin a kiaolitan a kuroma-i ai. Ino

a ayakatao koron na sakun i kaolit ka manga pipia a pukukan akun ka oman ako koman na manga manok, sapi, orak a manok ago langon a manga pipia a pangunungkun. Ntakon ka iise akun kiran." Samambo di pupulalagoy sa kiapanog ian.

"Hey! antonaa angkanan a pusoan nio?" ini ise ian kiran a pusinga. Miakatuntunga si lokus a mama ago si lokus a babay ka kagia miasalin a soa-soai a siringan iran oto. Kumbo siran makasisiringan na dioto pun ka isyan siran a bai oto.

"Inao, dii kami susapadan so pukekoan ami sa kawilagan ami."

"Ingkaino ka bagianan bo i sasanaan io? Oway dun ka punggalubuk ta na putungkaambo."

"Di kami pukaduku ka roar o ba kami dikun."

"Bakano dun dii sindag. Ingkaino daa kukan io? Ilaman a miakapia-pia kano i lawas a di sakun."

Miakatukao kela si lokus a babay taros a tig ian: "Poringan i oman kami koman na manga manok, sapi, aroan, bongkaong ago langon a mapia a pangunungkun. Mulagid dun so pukukan tano a doa a walay."

"Ingkaino mulagid?"

"Kagia so pukun ka na ayami mambo pukun."

"Andamanaya oto?"

"Igira a putinda ka na ayami putubon. So bao nian na ayami pukilino."

"Aha! ino kano bus kiaolit-olitan kakagia pupunukuon io so rasa o pukun akun."

"Shi, ingka ino ami mapupunukuo?"

"Pupunukaon io so rasa nian sa kapugubawa nioron. Kubayadan iyo! Ino ako bus pagti!"

"Subo-sabot ka, ingkaino ami kubayadi i dami makowa?"

"Ingkaino nio damakowa i pukubao nio! Kubayadan io imanto dun. Odi ko makoa imanto na pukikalaboso akun sukano."

"Oay makoangka dun imanto a alongan," tig a lokus a mama a dii kula sa miakatano-tanog. Taros a tomialikhod ka punumbay sa pirak a imbayad ian sa bai oto. Kagia makasumbay na somiyong sa siringan iran oto a masingit.

"Ontod ka saya ka bayadang ko suka. Pira i kubayad akun ruka?"

"Lima gatos!" taros a miontod angkoto a bai ka punayaon ian so pirak ian.

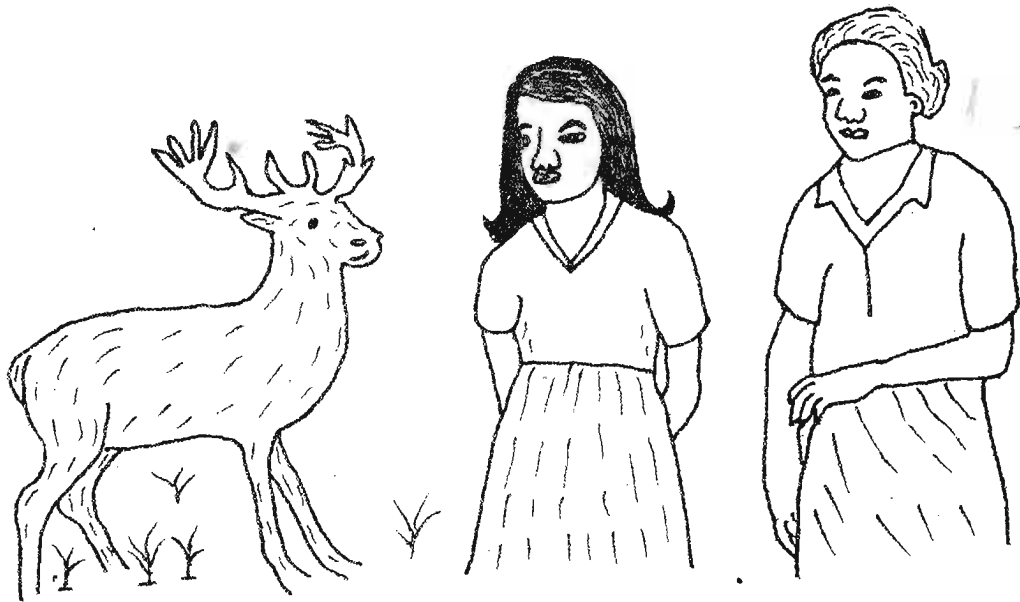
Kinoa i lokus a mama so maroni na inidubak ian ko lamisaan sa miakalima gatos. "Mianug ka? Miakapira oto?"

"Oay, miakalimagatos."

"Katatan! Miakowangka so lima gatos."

"Anda dun i lima gatos?"

"Hey, aya bayadan ami ruka na so bao o suda aka. Biayadan akun suka mambo sa taginting a pirak. Antonaa ba damakambayada? So mulagid na dii pakapuntagun," tig i lokus a mama taros a mialing dun sa walay iran a pusinga. Giya puman a bai oto na ba niyan dun katutuntungi si lokus a mama a daa taroon iyan.

Si Mapia a Balowa ago si Marata a Balowa

Isa ko miangaona a alongan na adun kon a doa katao a magari sii sa ingud a Agama Niog: si Mapia a Balowa ago si Marata Balowa. Giai mambo a doa katao na adun a manga wata iran a manga babai. Si Mapia a Balowa na wata ian si Anak na si Marata a Balowa na wata ian mambo si Maragaraga.

Isa kon a kapipita ka tunganaik so alongan na si Mapia a Balowa ago si Anak na lomialakao siran ka pumukipako siran kon ago pugondok siran sa kalasan. Kagia mibolog siran dun sa kalasan a piangangatingan siran na miaoma iran a isa a saladung a kiaolitolitan ka gioto i sabap e ino ba dun makaliga sangkoto a atag a kuyo.

"Mapia a Balowa, anda kano sing?" a tig a saladung.

"Pumakipako kami san sa tampar san. Ngkaino ba adun a kiogop ami ruka?"

"Antonai ikidia nio sa pako?"

"Inao, pulutuan ami ago pupusaan sa padian."

"Ba di mapakai a sii kano dun lubat sa sapo akun aya?"

"Antonaa! sii kami mulubat sa sapooka? Miatai kaki."

"Kapudipudi kano bo. Kapudiin ako nio ka putai ako sii amai ka matui."

"Ba anda ka pumbutunga, sasakadungoa. Di ba ka dun miatai nggagaan. Ino ka pun putai a kiaolitolotangka."

"Si gianan i iputai akun a di ako pukakan sa katatagoan rakun aya. Di ako pukalalakao ka di akun kukuna a lawas akun. Kapudipudi kano bo na kapudiin ako nio."

Sa gii anan kimbittiarain i sasaladungoa ki mapia a Balowa na pung-goraok dun a sabunsabunar. Si mambo si Anak ago si Mapia a Balowa na miakagoraok siran sa kiaranon iran ki sasaladungoa. Kagia matui a ipunggoraok iran na miakagirao si Anak a:

"Amai ka komowa kami sa sapi o ka ino di kaputai?"

"Di ako putai asar a punanayan ako nio ago di nio koaan ago sukoon so poso akun."

Kagia maoto na pinanayan dun i Anak ago si ina ian mopak a sabala sa kilid o saladung na miangoa siran on taman sa langon o aawidan iran a pananagoai na kiatagoan on.

Kagia mapasad na di sasaladungoa na mikulidkulid na sakotika a kiapia o pali ian. Pianalamatan ian angkoto a doa katao na gianatan ian siran. Si mambo si Anak ago si ina ian na mialing siran na pipupasa iran so apo a saladung ago piakiwitan on i Mapia a Balowa si pagari nian. Ogaid na si Marata a Balowa na da nian koaa so inoit on i Anak.

"Kasoin ka angkanan a saladung ka ba kami di makapuloba, ka o pukasokat kano na sukami pun i di pukasokat."

"Anda nio kinoa angkanan a saladung?" ini isu i Maragaraga.

"Sii sa kalasan," tig i Anak. Taros a inipangingisu i Marata a Balowa ki Anak o andamanaya i kiapakakoa iran sa sapo a saladung. Si mambo si Anak na pianotol ian kiran dun so mianggolaola iran.

Kagia isa a mapita na si Matata a Balowa ago si Maragaraga ma lomialakao siran. Kagia mibolobolog siran sa kalasan a

inatinga-tingan siran na domiku siran ko atag o kayo.

"Anda bo i saladung a da a kuilai ta on?"

"Ba anda di pamurak si Anak."

Kagia matui a iduduku iran san ko atag a kayo na miailai iran a miapagpagti a saladung ka di pukaroag lomalakao, Kagia mailai i Maragaraga na miababaya dun taros a dii suuasayao a pukisik. Pialalagoi nian so saladung.

"O! ina katii so saladung."

"He! apia pun na kagia pagti."

"Apia pagti ongkasii ka bonoon ta. Langon ta on koaan so sapo ian. Koaan ta on pun so atai ago poso ian." Taros a putondaan ian dun si ina ian.

Kagia manug o saladung si Maragaraga na miakagirao, "Adao di ako nio mbonoa. Ilaya nio man ka di ako pukaroag."

"Sshi! si tomo pun ka di kamakapukuokaog." Taros a pialian dun i Maragaraga so saladung na miakakisuk.

"Adao punanaya ko nio." Miakuri i Marata a Balowa si Maragaraga sa punanayan ian. Pinanayan mambo i Maragaraga.

"Kapudipudi kano bo na o ba nio kuilai so atai ago poso akun na o ba nio sukoa ka miatai ako dun."

Moayowai mambo angkoto a mbata. Ogaid na sabap sa maito a miakowa iran on a sapo na kagia mailai i Maragaraga so poso ago so atai o saladung na ba nian pun da sikubola.

"Adao, mbcnoon ako nio bus," tig o saladung taros a mimbakorot na pipusal ian si Maragaraga ago si Marata a Balowa taman sa da dun a waik iran. Piputoan pun o saladung so sapo ian na pikukitan ian na minitapi bo ko sapo ian ago sakotika a kiapia o pali o saladung.